

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Несформуваність чітких програм розвитку держави, які б забезпечували зростання добробуту, зменшення бідності, збереження та реабілітацію природних ресурсів і довкілля і переважно катастрофічний стан екологічної ситуації практично на всій території України гальмує впровадження ефективних технологій у сільському господарстві і промисловості. Через неналежне ставлення до освіти, науки, національної культури в соціально-економічному складовій держави і, як наслідок, низький рівень освіченості, культури (передусім політичної) суспільства українське суспільство сьогодні переживає глибоку політичну кризу. Вона ще й зумовлена відсутністю політичної волі державної влади в реалізації задекларованих у Конституції України принципів демократії, свободи, гуманізму, народовладдя. Високий рівень злочинності і корупції, що зумовлює невпинне поглиблення прірви між злиденністю переважної більшості населення і заможністю олігархічної верхівки, а це призводить до нестабільності в суспільстві.

Ключові слова: глобалізація, стратегічний розвиток, несталий розвиток, глобальні трансформації.

Несформулированость четких программ развития государства, обеспечивающих рост благосостояния, уменьшения бедности, сохранение и реабилитацию природных ресурсов и окружающей среды и преимущественно катастрофическое состояние экологической ситуации практически на всей территории Украины тормозит внедрение эффективных технологий в сельском хозяйстве и промышленности. Из-за неподобающего отношения к образованию, науке, национальной культуры в социально-экономическом составляющей государства и, как следствие, низкий уровень образованности, культуры (прежде всего политической) общества украинское общество сегодня переживает глубокий политический кризис. Он еще и обусловлен отсутствием политической воли государственной власти в реализации задекларированных в Конституции Украины принципов демократии, свободы, гуманизма, народовластия. Высокий уровень преступности и коррупции, что приводит к непрерывному углублению пропасти между нищетой подавляющего большинства населения и зажиточности олигархической верхушки, а это приводит к нестабильности в обществе.

Ключевые слова: глобализация, стратегическое развитие, неустойчивый развитие, глобальные трансформации.

The absence of clear state development programs that ensure the welfare, poverty reduction, conservation and rehabilitation of natural resources and the environment and most disastrous state of the environmental situation almost the entire territory of Ukraine hinders the implementation of effective technologies in agriculture and industry. Because of the mistreatment of education, science and national culture in the socio-economic component of the state and, consequently, low levels of education, culture (especially political) society Ukrainian society today is undergoing profound political crisis. It is also caused by the lack of political will of the government in the implementation of the Constitution of Ukraine declared the principles of democracy, freedom, humanism and democracy. High levels of crime and corruption, which leads to the steady deepening of the gap between the poverty of the majority of the population and prosperity of the oligarchic elite, and this leads to instability in the society.

Key words: globalization, strategic development, transient growth and global transformation.

У зв'язку з глобальними трансформаціями, що мають місце у світі, ми щодня пересвідчуємось у точності запропонованої «світ-системної» моделі Еммануїла Валлерстайна. Така модель засвідчує головний чинник глобалізації – боротьбу держав за світове панування [11]. Глобалізація зумовлює процес

інтенсифікації економічних, фінансових, політичних, військових, культурних, ідеологічних зв'язків і залежностей між співтовариствами, що призводить до уніфікації світу у всіх сферах. Вона виявляється у творенні соціальних зв'язків, солідарності й ідентичності в наднаціональному масштабі, виконує об'єд-

нуючу роль. Ніхто не буде заперечувати, що процес глобальних трансформацій – це об'єктивне і законне мірне явище в історії людства, яке передбачає залученість світової спільноти, незалежно від їхньої волі до цього процесу. Серед основних причин явища глобальних трансформацій: прискорення темпів суспільного розвитку сучасного світу і його тенденцію до цілісності, пошуку внутрішніх резервів поступального розвитку, нового рівня концентрації зусиль, координації всіх складових явища, надзвичайної саморегуляції і організації, – найважливішою для індивіда є поява нових, не завжди корисних цінностей, пріоритетів, альтернатив.

Людина, порівняно з досягненнями попередніх століть, досягла надзвичайного розвитку у всіх сферах життя. Проте сьогодні вона стала як ніколи уразливою через досягнення, які сама створила. Наслідки глобальних трансформацій призводять до того, що все набуває швидкоплинного характеру. Формуються нові цінності, пов'язані з мінливістю, «гнучкістю», «пластичністю» реальності. Відбувається руйнування організаційних основ соціальної структури, її децентралізація. Охопивши міжнародну систему, глобалізація завдяки інтеграції набуває статусу вищої нормативної цінності. Все «старе» відкидається, а все нове усвідомлено вважається кращим. Разом із тим, глобалізація трансформує уявлення людей про культуру, як про щось усадковане з минулих часів, від попередніх поколінь. У сучасних умовах культура стає результатом змішування глобальних і регіональних форм, нестабільних і суперечливих порівняно з традиційними формами культури. Глобалізація підриває національні структури на всіх рівнях їхнього вияву: державному, національно-етнічному, особистому, тому відбувається послаблення національно-державного чинника. Вона зумовлює трансформацію нормативно-регулятивної функції держави, що призводить до послаблення впливу держави на людину, особливо за тих умов, коли у державі відсутня чітка, поступальна стратегія розвитку, так звана «філософія держави».

Якщо ж аналізувати українські реалії то, на думку Г. Перепелиці, така відсутність сформованої філософії країни існує через низку впливових внутрішніх чинників в українській зовнішній політиці. До них дослідник відносить мовний, історичний чинник зі своєю колоніальною спадщиною, етнічний чинник. Ментальність українців, зокрема у східних та південно-східних регіонах держави, зводиться до зденационалізованої соціальної спільноти «радянський народ». Релігійний чинник характеризується розбіжностями між східними та південно-східними регіонами, з одного боку, і між західними й центральними – з іншого, посилюючись впливом Української православної церкви Московського патріархату. Ці відмінності проявляються системно, проте вони можуть слугувати ефективною основою для побудови внутрішньо- та зовнішньополітичної програми ефективного функціонування держави в умовах глобалізації. «Модель зовнішньої політики, якої дотримуватиметься ця держава, матиме такі ознаки: україноцентричність, європоцентричність, демократичність, інтеграційність» [6].

Як у світовому масштабі, так і в державному діють фактори, що зумовлюють «несталий розвиток». Ще у 2001 р. М. Дробноход наголошував на факторах, що

обмежують чи унеможливають реалізацію заходів для забезпечення гідного майбутнього нашої держави. На окремих з них ми особливо зацентруємо увагу, бо, на нашу думку, вони не втратили актуальності і сьогодні. До таких можемо віднести відсутність консолідованої добре організованої цілеспрямованої сили – української нації, – що будує свою державу на засадах національних цінностей. Враховуючи сьогоднішні політичні і військові події в Україні, слухними є думки про творення національної ідентичності [3]. Завдяки зовнішній загрози державності в Україні яскравіше проявляється явище «винайдення» традиції, чітко окреслене [10]. Він доводить, що конструювання концепції колективної ідентичності найчастіше можна спостерігати в тих суспільствах, котрі переживають період раптової трансформації. Особливо ефективним вважається період раптової трансформації, коли постає потреба в нових методах управління і нових способах об'єднання спільноти у одне ціле. У названий період усталені традиції дезактуалізуються, відповідно, ліквідуються старі інституції, які були носіями цих традицій, і творяться нові шляхом використання світового досвіду. У багатьох країнах, зокрема в регіоні Центрально-Східної Європи, роздуми на тему модерності і модернізації, а нині – глобалізації, супроводжує питання про те, чи не призведуть ті процеси до відмови від власної культурної, національної і навіть політичної ідентичності. Однак нації, котрі перебувають у пошуках нової політичної та культурної ідентичності, по суті, не мусять вибирати між «Сцилою вітчизняної відсталості і Харибдою космополітичного прогресу», можливість існування старого з новим виявляється незрівнянно більшою, ніж це можна було б уявити [13, с. 6, 11]. Несформульованість чітких програм розвитку держави, які б забезпечували зростання добробуту, зменшення бідності, збереження та реабілітацію природних ресурсів і довкілля і, переважно, катастрофічний стан екологічної ситуації практично на всій території України, гальмує впровадження ефективних технологій у сільському господарстві і промисловості. Важливою залишається проблема орієнтації на історично віджиле наймитство, а не на співвласництво у сфері соціально-виробничих відносин. Через неналежне ставлення до освіти, науки, національної культури в соціально-економічній складовій держави і як внаслідок низького рівня освіченості, культури (передусім політичної) суспільства українське суспільство сьогодні переживає глибоку політичну кризу. Вона ще й зумовлена відсутністю політичної волі державної влади в реалізації задекларованих у Конституції України принципів демократії, свободи, гуманізму, народовладдя. Високий рівень злочинності і корупції, що зумовлює невпинне поглиблення прірви між злиденністю переважної більшості населення і заможністю олігархічної верхівки, а це призводить до нестабільності в суспільстві. Ева Новіцька вважає: [...] часи раптових суспільних трансформацій і суспільної нестабільності – це посилення етноцентризму. Це фрустрація та обмануті надії. Це даремність прагнень і амбіцій групи, почуття загрози, це умови, за яких події є непередбачуваними й випадковими, а все те спричинює появу магічного та заборонного мислення, пошуки офірних цапів, якими надто часто стають чужинці [12]. Роль чужого

за таких обставин часто відводяться внутрішнім ворогам. Іншими словами, йдеться про класичну концепцію: це не «ми» створюємо проблему, а «вони». «Домагання війни назовні створює мир усередині» – продовжує цитована авторка. Інколи ворожість до чужинців зростає пропорційно до скорочення дистанції – стирання відмінностей у рисах. Формування категорії внутрішнього ворога спонукає до консолідації, а та, своєю чергою, – до гомогенізації спільноти.

Недостатність правового поля держави, часто-густо зумовлює свавілля чиновництва, правоохоронних органів, маріонетковість судової влади, подальше руйнування природного середовища і виснаження природних ресурсів. Досвід демократичних країн доводить, що працюючу модель політичної системи не можливо створити через політику інструментальними засобами. Її можна створити й необхідно творити через правові механізми залучення потенціалу базових цінностей. Витоки ж нинішнього несправедливого розвитку українського суспільства слід шукати не лише в об'єктивному характері прискореної спонтанної динаміки його розвитку, а й в суб'єктивно створеній ситуації (значною мірою засобами права), що зумовлює розмивання існуючих критеріїв соціальної справедливості» [2, с. 101]. Тільки за умови нейтралізації вказаних факторів нестабільності, Україна не зможе розвиватись як сильна держава на світовій арені.

Названі проблеми не є чужими і для великих світових держав. А. Назаретян пише: «Якщо цивілізація на нашій планеті рухне під обломками техносфери, так і не вибравшись із фази глобальної антропогенної несталості, то причиною цього надто сумного підсумку стануть не самі по собі технологічна могутність і не обумовлене нею демографічне перевиробництво. Причина буде полягати в тому, що на цей раз культура не справилась з диспропорціями розвитку, не встигла привести гуманітарний інтелект у відповідність з інтелектом інструментальним, перш ніж сповзання до прірви стало невідворотним» [5, с. 151].

Існує багато точок зору серед учених стосовно шляхів збереження людства і традиційної ролі і форми держави в умовах глобалізації. Проте вони зводяться до двох основних принципів: обмеження використання ресурсів, і «окультурення» світової спільноти. Другий принцип можливо реалізувати лише за допомогою свідомого створення, розвитку і збереження цінностей громадянського суспільства і окремої особи, зокрема, як на загальнодержавному, так і на особистісному рівнях.

Вивчення внутрішніх процесів, що відбуваються в Україні і тих, в яких вона бере участь, взаємодіючи з іншими країнами, свідчить про те, що організаційний ресурс влади і громадянське суспільство в Україні не є сформованими остаточно. Хоча становлення громадянського суспільства в нашій державі відбувається швидкими темпами, завдяки удосконаленню його структур і зовнішніх чинників, проте воно потребує адаптації до нових глобалізаційних викликів. У зв'язку з тим, що українська владна верхівка не набула власної форми та остаточної структури вона виявилася не готовою функціонувати в реаліях глобального світу [4]. Внутрішньодержавні завдання, а з ними і зовнішньодержавний вектор потребують перегляду і уточнення.

Через відсутність у правлячій еліті України стратегічного мислення і розуміння глобальних закономірностей розвитку сучасного суспільства держава і її населення у великій мірі потерпає від негативних наслідків глобалізації них трансформаційних процесів. Сталий розвиток як окремої країни, так і світової системи неможливий без певного рівня розвитку політичного менеджменту. Управління сталим розвитком на національному рівні має відбуватись з використанням політичних можливостей, які мають сучасні національні держави.

Принцип раціонального використання ресурсів не є однозначним. Надлишок ресурсів у більшості випадків відносний і кон'юктурний. В основному його відносять до матеріальних ресурсів і ресурсів простору. На відміну від минулого, у сучасному світі ресурсний надлишок все більше диференціюється, а ресурсний дефіцит зростає (енергетичний). Таким чином проявляється проблема ресурсного балансу кожної держави. У більшості держав він характеризується рівновагою, коли дефіцит одного виду ресурсів компенсується за рахунок інших. Якщо не вдається компенсувати, проявляється ресурсний дисбаланс – тимчасовий чи постійний. Проте, зважаючи на зміни міжнародного світового простору і враховуючи внутрішню політику держави, варто коригувати окремі елементи цієї програми.

«Особливо важливим сьогодні є інтелектуально-кадровий ресурс суспільства як об'єкта державного управління, з одного боку, та власне державних структур як суб'єкта цього управління – з другого. У першому випадку маються на увазі кадри керівників народного господарства, спеціалістів масових професій, творчої інтелігенції. У другому – адміністративно-політична еліта, персонал цивільної, військової та правоохоронної державної служби, посадові особи муніципальних утворень» [8]. Кадрова ситуація перебуває в динамічному розвитку шляхом формування нового покоління спеціалістів, розвитку середнього класу, удосконалюється практика профпідготовки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. Однак небезпечно залишається загроза послаблення інтелектуального й генетичного потенціалу країни, загострення дефіциту кваліфікованих працівників управління, формування та ефективне використання інформаційних державно-управлінських ресурсів забезпечує продуктивну внутрішньополітичну та зовнішньополітичну складову функціонування держави в глобальному світі.

У зв'язку з необхідністю стратегічного планування розбудови держави, створення стратегії національної оборони та безпеки, розвитком економічного співробітництва з країнами сусідами, регіональними утвореннями, а також інтересами забезпечення внутрішньої стабільності назріває потреба у власній геополітичній ідентифікації.

«В українському суспільстві, в тому числі серед політичної еліти, домінує політична ідентичність західного цивілізаційного типу. Одночасно досить помітний вплив політичної ідентичності Сходу. Українська політична система також є перехідною, проміжною між західними і східними політичними системами, недостатньо персоніфікованою на засадах національної ідеї» [9]. В її формуванні значну роль мали б відігравати політичні партії, громадські організації, владні структури.

Сьогодні державний кадровий потенціал має бути спрямований на організацію своєї діяльності, орієнтовуючись на світові стандарти, але обов'язково при цьому враховуючи національні традиції України. З цією метою доцільно розробити конкретні програми прийняття державно-управлінських рішень, які дозволять швидко реагувати на зміни суспільного розвитку, а також забезпечувати оптимальність державно-управлінської стратегії керівного складу в глобалізаційних умовах швидко і точно діяти на основі «алгоритмів мислення» та поведінки, розробляти інноваційні проекти з метою забезпечення ефективності державного управління.

Кожна держава має свою власну ментальну модель формування та здійснення політики, яка визначає ментальні особливості формування складу апарату, механізми забезпечення управління, критерії формування та розвитку його інституту громадянського суспільства. Ця модель має бути зорієнтована на виключну реалізацію загальнонаціональних інтересів, особливо в умовах глобалізації.

У цьому плані слід відзначити, що в сучасному світі належним чином може розвиватися лише та країна, яка здатна максимально розширювати коло учасників управлінського процесу, бути відкритою для світового простору, змінювати способи організації управлінської діяльності, і в той же час, володіє власними національними критеріями збереження своєї самобутності, які не дозволяють їй розчинитися в умовах загальносвітової стандартизації. Тому основна роль у таких процесах належить саме розробці спеціальних соціальних технологій політики розвитку, спрямованих на максимальну підтримку інтелектуального потенціалу, головною якістю, якої має стати високий професіоналізм та громадська позиція.

Слід відзначити, що, з одного боку, саме національний кадровий потенціал є могутнім фактором ініціювання еволюційних змін у суспільстві в умовах модернізації або архаїзації системи управління, з іншого – він являє собою абсолютно інертну структуру, яка не відповідає природі глибинних соціальних перетворень, і таким чином саме вона і блокує природне вирішення суперечностей, що назрівають. Тому аналізуючи зміну функцій кадрового потенціалу України в умовах глобалізації, можна вказати, що вона певним чином «приватизувала собі» українське суспільство, а тому і будь-що утримує його в перехідному стані від традицій до сучасності, від бажання відповідати новим умовам розвитку. Хоча в цьому і є певний сенс, коли ми говоримо про розвиток національної держави в умовах глобалізації, коли майже всі держави світу мають різні стартові умови для сучасного розвитку, тому різні функції виконує й кадровий потенціал, який має виступати могутнім механізмом збереження національної специфіки розвитку та функціонування системи управління [1].

Тут також варто врахувати соціальну складову сталості, що відображає якість життя населення і зорієнтована на збереження стабільності соціальних та культурних систем, зокрема, на скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом

цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажане збереження культурного капіталу і розмаїття в глобальних масштабах. Для досягнення таких цілей необхідно створити систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм, використовуючи метрику сталого розвитку. Тут варто врахувати індекс соціального та інституційного розвитку, що включає такі чотири категорії:

- «Розвиток людського потенціалу» – включає аналіз розвитку фізичного України в контексті переходу на засади сталого розвитку здоров'я і виховання, рівня освіти, демографічного стану українського суспільства, ринку праці, економічної складової людського розвитку;

- «Якість життя» – охоплює аналіз відпочинку і культури людей, стану довкілля, свободи та здоров'я людей, стану інфраструктури, ризиків та безпеки життя;

- «Суспільство, засноване на знаннях» – включає аналіз інтелектуальних активів суспільства, перспективності розвитку суспільства та якості його розвитку;

- «Інституційний розвиток суспільства» – охоплює аналіз політичної свідомості, впливу релігійних інституцій, ефективності державної влади та ін. [7].

Отож, варто вжити заходів щодо необхідності суттєвого перегляду всієї системи державного регулювання та законодавчо-правового забезпечення інтелектуальної діяльності українського суспільства, а саме: привести у відповідність системи державного управління розвитком інтелектуальних ресурсів та організації наукової діяльності; зменшити потік інтелектуальної міграції («відплив мозків») за межі держави, залучивши їх до створення програм і державних стратегій розвитку інтелектуальних ресурсів країни; змінити традиційність інституціонально-організаційної діяльності наукових установ шляхом раціонального та ефективного використання здобутків фундаментальних досліджень та розробок з отриманням від них прибутків. Зазначені зміни можливі завдяки створенню працюючої системи законодавчо-правового забезпечення і захисту суб'єктів інтелектуальної власності, а також інституціонального реформування сектору наукової та науково-технологічної діяльності і «комерціалізації наукових знань». Необхідне формування ринку інтелектуальних послуг шляхом конкурсного державного фінансуванні низки стратегічно важливих напрямів досліджень та розробок; створення гнучкої системи підготовки наукових кадрів завдяки підняттю престижу освіченості та наукової діяльності і створення належного соціального статусу науковця та педагога, які зможуть просувати український науковий продукт на регіональні та глобальні ринки.

За умови правильного використання необхідної інформації щодо глобальних закономірностей розвитку суспільства держава може ефективно реагувати на потенційні виклики, що в подальшому сприятиме динамічному її розвитку. Надзвичайно низький рівень політичної культури переважної більшості українського політикуму перешкоджає вирішенню як внутрішньо-державних, глобальних проблем, що формує атмосферу недовіри міжнародної спільноти до держави в цілому і України, зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Р. Державна кадрова політика України в умовах глобалізації: сутність та особливості реалізації [Електронний Ресурс] / Р. Войтович. – Режим доступу : www.cppk.cv.ua/i/2251775.doc.
2. Горбатенко І. А. Розвиток гуманістичних цінностей в сучасній теорії політики / Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. – с. 101.
3. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: український контекст / М. Дробноход // Дзеркало тижня. – 2001. – № 21.
4. Ломко І. Г. Політичні партії як фактор формування і реалізації зовнішньої політики України : автореф. дис... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / І. Г. Ломко. – Сімф., 2007. – 21 с.
5. Назаретян А. П. Демографическая утопия «устойчивого развития» / А. П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1996. – № 2. – С. 145–152.
6. Перепелиця Г. Внутрішні чинники в українській зовнішній політиці [Електронний ресурс]: Універсум. – № 7–8, 2013. – Режим доступу : <http://www.universum.lviv.ua/journal/2013/4/perep.htm>.
7. Суспільний розвиток та соціально-гуманітарна політика держави : навчальний посібник / Руденко О. М., Усаченко Л. М., Вітер Д. В., Канавець М. В. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 168 с.
8. Соснін О. Інформаційні державно-управлінські ресурси України: визначення і розуміння [Електронний Ресурс] // О. Соснін, О. Твердохліб Віче. – № 22. – 2011. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2805/>.
9. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації : монографія / В. М. Співак. – К. : Логос, 2011. – 416 с.
10. Hobsbawm E. Introduction: Inventing Tradition [in:] The Invention of Tradition, Cambridge University Press, Cambridge, UK 1983, p. 1
11. Wallerstein I. The Modern World-System, New York, Academic Press, 1974.
12. Nowicka E., Swojskosc i obcowosc jako kategorie socjologicznej analizy, [w:] Swoi o obcy, E. Nowicka (red.), Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 45.
13. Szacki J. Slowo wstepne, [w:] Tradycja i nowoczesnosc, op.cit., s. 6–11.

Рецензенти: Іванов М. С., д. політ. н., професор;
Атаманенко А. С., д. і. н., професор;
Плевако І. Г., к. і. н. доцент.

© Завадська О. Р., 2014

Дата надходження статті до редколегії 10.05.2014 р.

ЗАВАДСЬКА Ольга Романівна – кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри політології Національного університету «Острозька академія», м. Острог, Україна.

Коло наукових інтересів: процеси глобалізації.